

KUVAAJAT:

PETTER NICLAS
MATHESIUS

§. 15. Om Gamle Carleby Socken.

Denna Socken har i äldsta tider varit kallad *Kokkola*, såsom den ännu kallas af Finnarne, men sedermera har den fått namnet *Carleby*. Detta namn jemte dess första pastor synes Socknen hafva erbållit antingen då Carl VIII ännu var Riks-Marsk, och för sina utmärkta förtjenster uppbar årlig skatt från hela Finland och Öland, eller sedan han kommit på thronen. Efteråt, sedan staden *G. Carleby*, så benämnd till skilnad från *Ny-Carleby*, blifvit anlagd här, har Socknen burit samma namn som staden.

Den gränsar i N till *Lochteå* och *Kelviå*, i S med sina begge ändar till *Pedersöre*, midt på till *Kronoby Socken*, i Ö till *Wiitasaari* och *Saarijärvi Socknar* af *Tavastland*, och i V till hafvet. Längden från SO till NV utgör 12 och bredden 2 mil. *Vetil* å, som upprinner i öfversta delen af Socknen ur *Synäjärvi* sjö invid landtryggen, genomflyter Socknen, och sedan den i början utgjort endast en smal bäck, får den efter hand tillflöden af flere bäckar, bland hvilka den största är *Halsa*, som kommer från ett litet träsk vid yttersta Sockne-

Södra delen af Gamla Carleby stad, från öster, genom *Sovelius*, 1876. 1/3 gränsen, genomflyter *Halsa träsk* och utfaller i denna å. 1/3

1730-luvulla Pohjanmaa oli juuri toimumassa niin sanotusta Isostavihasta, jossa aluetta uhkasi lähes täystuho venäläisten joukkojen edetessä kaupungista toiseen väkivaltaisina seuroiksi. Kun tilanne oli jo rauhoittunut ja asukkaat olivat jälleen pääsemässä kiinni arkielämäänsä, Pohjanmaalla matkasi oppinut tarkkailija nimeltään Petter Niclas Mathesius (1711–1772).

Mathesius. Kuva: Pyhäjoen srk, Olli Luhtasela.

“

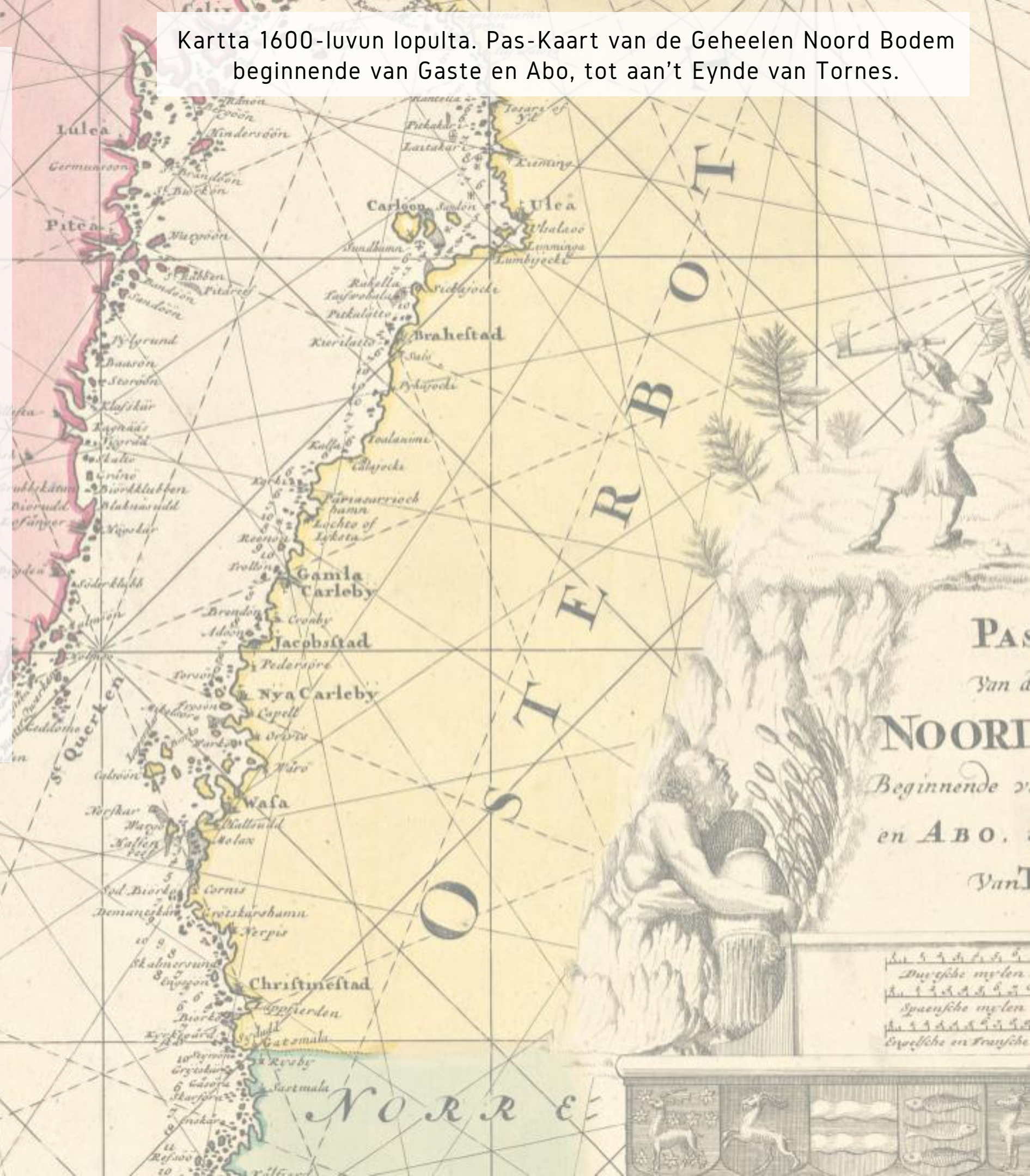
MAATALOUDEN OHELLA TÄÄLLÄ HARJOITETAAN TERVAN POLTTAMISTA JA PALKKIEN HALKOMISTA; LISÄKSI RANNIKON ASUKKAAT PUUHAAVAT LAIVOJEN RAKENTAMISTA JA KAUPUNGIN LÄHELLÄ ASUVIA TYÖLLISTÄÄ TIILENPOLTTO. TÄLLÄ PITÄJÄLLÄ ON 95 MANTTAALIA.

”

Mathesius ”Vanhan Kaarlepyyn Pitäjästä”, silloisesta maalaiskunnasta vuonna 1734.

Petter, tai Pehr Niclas Mathesius, oli pyhäjokelainen kirkkoherra, lääninrovasti ja valtiopäivämies, joka nuorena lähti Ruotsin Uppsalaan hankkimaan koulutusta. Mathesiusta voi kuvata Pohjanmaan tarkkailijana, mutta hänellä oli monta muutakin roolia. Tutuksi muun muassa valtiopäivien tärkeiden asioiden parissa tuli myös Anders Chydenius. Chydeniuksen rinnalla Mathesiuksella oli keskeinen rooli muun muassa tapulioikeuksien saamisessa Pohjanmaan rannikkokaupungeille 1765.

Kartta 1600-luvun lopulta. Pas-Kaart van de Geheelen Noord Bodem beginnende van Gaste en Abo, tot aan't Eynde van Tornes.

D. D.
DISSERTATIO GEOGRAPHICA
DE
**OSTRO-
BOTNIA,**

QUAM,
Consensu Ampliil. Facultat. Philof.
In Reg. Academia Upsalienfi,

PRAESIDE
Ampliff. atque Celeberrimo VIRO,
MAG. ANDREA
WERNERII

Eth. & Polit. PROFESS. Reg. & Ord.
h. t. RECT. MAGNIFICO,
PROGRADU,

Ad publicum Bonorum examen modeste defert

PETRUS NICOLAUS MATHESIUS,
OSTROBOTNIENSIS,

In Audit. Gust. Maj. d. 17. Junii
Anni MDCCXXXIV,
Horis ante meridiem solitis.

UPSALIÆ, LITERIS WERNERIANIS.

1730-luvulla Mathesius tarkkaili silloista Pohjanmaata maantieteellisestä näkökulmasta. Hänen pro gradu -tutkielmansa vuodelta 1734, Dissertatio geographica de Ostrobotnia ("Maantieteellinen väitöskirja Pohjanmaasta"), tunnetaan ensimmäisenä kirjallisena kuvauksena historiallisen Pohjanmaan alueesta. Aikaisemmin oli ollut tavallista esittää vastaavanlaisia aluekuvauksia "yltiöpositiivisinä", mutta Mathesius kuului niihin, jotka tavoittelivat realistisen kuvan välittämistä. Toki hän halusi samalla myös osoittaa, että Pohjanmaata tulisi valtionvallan puolelta tukea, jotta tämä yritteliästä väestä koostuva alue pysyisi vauraana myös tulevaisuudessa.

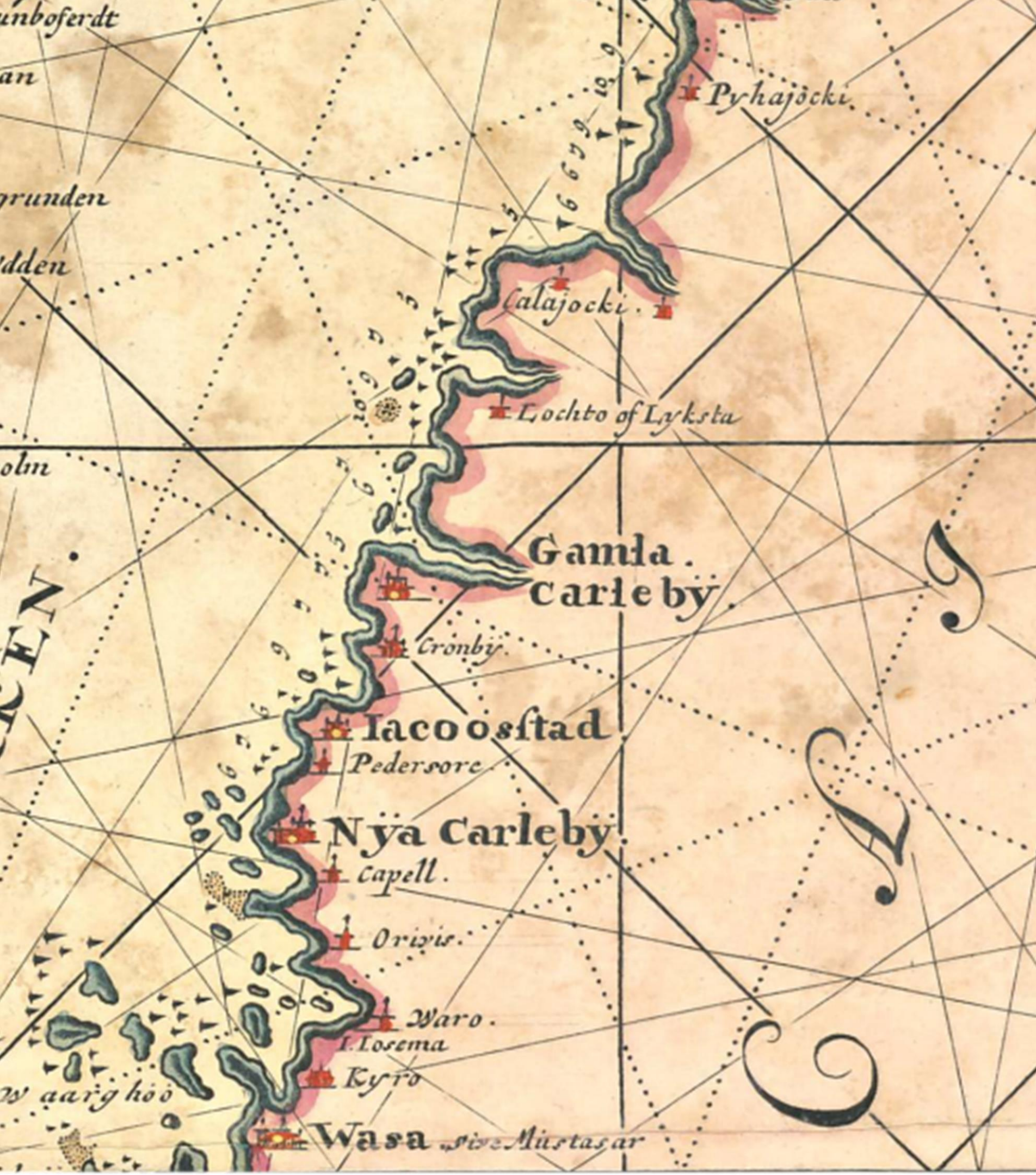

Kaarle VIII

“

VANHIMPINA AIKONA TÄTÄ PITÄJÄÄ
OLI KUTSUTTU NIMELLÄ KOKKOLA,
SEN MUKAAN KUIN SITÄ NYKYÄÄNKIN
NIMITETÄÄN SUOMEKSI,
MUTTA SITTEMMIN NIMELLÄ KARLBY (=KAARLEPYYY).
SE NÄYTTÄÄ SAANEENSA NIMENSÄ SITEN,
ETTÄ SE SATTUI SAMAA AIKAA SAAMAAN
ENSIMMÄISEN OMAN PAPPINSA, KUN KAARLE VIII
TOIMI VIELÄ VALTAKUNNAN-MARSALKAN VIRASSA,
JA KUN HUOMATTAVIEN ANSIOIDENSA VUOKSI
ISÄNMAATA KOHTAAN KOKO SUOMI JA ÖÖLANTI
MAKSOIVAT HÄNELLE VUOSITTAISIA VEROJA,
TAI SEN JÄLKEEN KUN HÄNET OLI YLENNETTY
VALTAKUNNAN VALTIKANHALTIJAKSI.
SITTEEN KUN TÄHÄN PITÄJÄÄN
OLI PERUSTETTU VANHAN KAARLEPYYN KAUPUNKI,
PITÄJÄ ON AINA KÄYTTÄNYT SAMAA NIMEÄ
KUIN KAUPUNKI, JOTTA SE EROTTUISI
UUSIKAARLEPYYSTÄ.

”

“

POHJOISEN PUOLELTA SE ULOTTUU LOHTAJAN JA KÄLVIÄN PITÄJIIN, ETELÄISELLÄ ILMANSUUNNALLA MOLEMMILLA LAIDOILLAAN PIETARSAAREEN, KESKIOSALLAAN SE ON KRUUNUPYYN SEURAKUNNAN NAAPURI JA IDÄSSÄ HÄMEEN LÄÄNIN VIITASAAREN JA SAARIJÄRVEN PITÄJIEN RAJANAAPURI SEKÄ LÄNNESSÄ SITÄ HUUHTELEE MERI.

”

Kuva: Nieuwe Paskaart Van de Noord-Bodem: beginnende aen de Oost Zijde van Abo tot Torne en aen de West-kant van Torne tot GafleVooght, Claes Jansz (1692)

Conrad Sovelius: Kaarlelan kirkko.

“

MINULLA EI OLE VARMAA TIETOA SIITÄ, MILLOIN
TÄMÄ MAASEUTUKIRKKO ON RAKENNETTU;
KOOKKAAMMASTA KIVIMATERIAALISTA KOOSTUVA
MUURIN RAKENNE, JOKA ON PAKSUUDELTAAANKIN
KOLME KYYNÄRÄÄ, SELVÄSTI KUITENKIN
OSOITTAAN SEN OLEVAN ERITTÄIN VANHA.

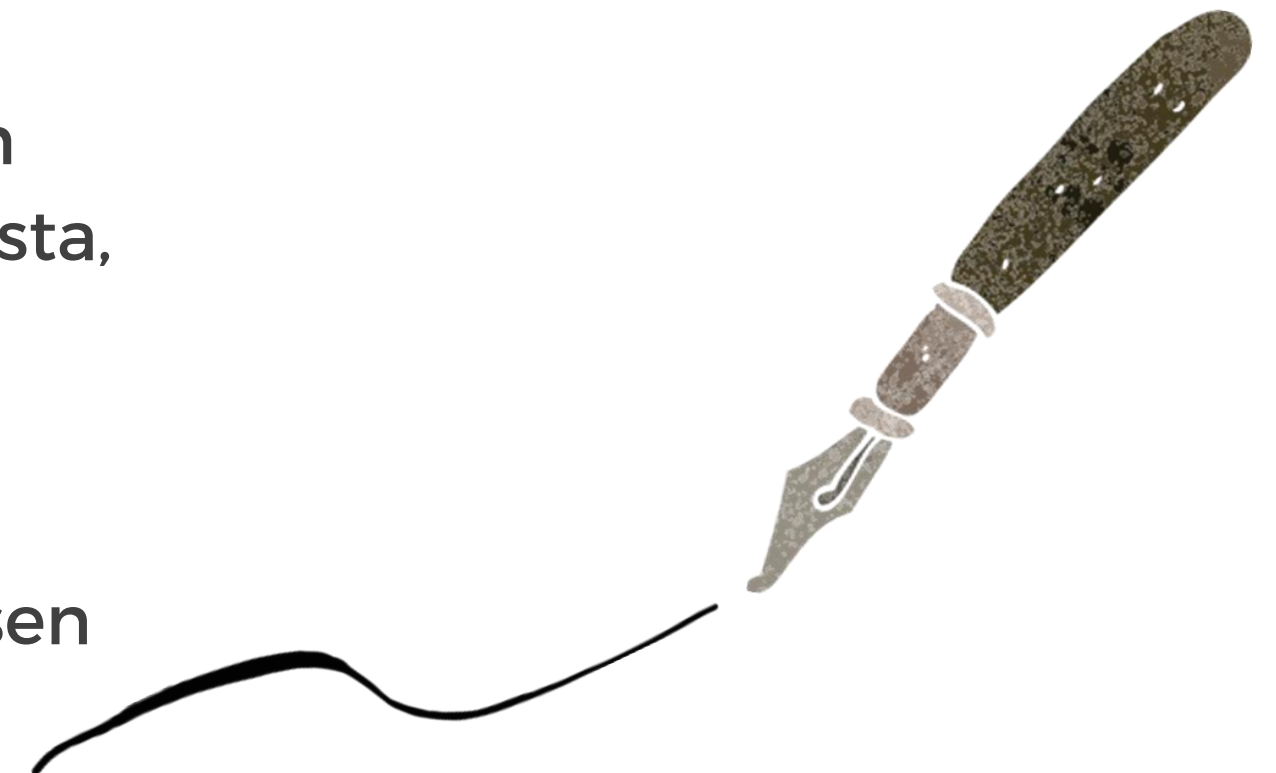
V.1699 SAKARISTOA LAAJENNETTIIN
JA V.1709 ETELÄPUOLELLE LIITETTIIN RISTIN
MUOTOON RAKENNETTU LISÄKE.
KAUPUNGIN ULKOPUOLELLA ASUVA KIRKKOHERRA
SEKÄ KAKSI KAUPUNGISSA ASUVAA
KAPPALAISTA TOIMITTAVAT JUMALAN
PALVELUKSET NIIN KAUPUNKI- KUIN
MAASEUTUKIRKOSSAKIN;
NÄIDEN LISÄKSI ON APU PAPPI,
JOKA TOIMII MYÖS VANHAN KAARLEPYYN
KOULUSSA KOLLEEGAN VIRASSA.

”

Petter Niclas Mathesius

Lähteet:

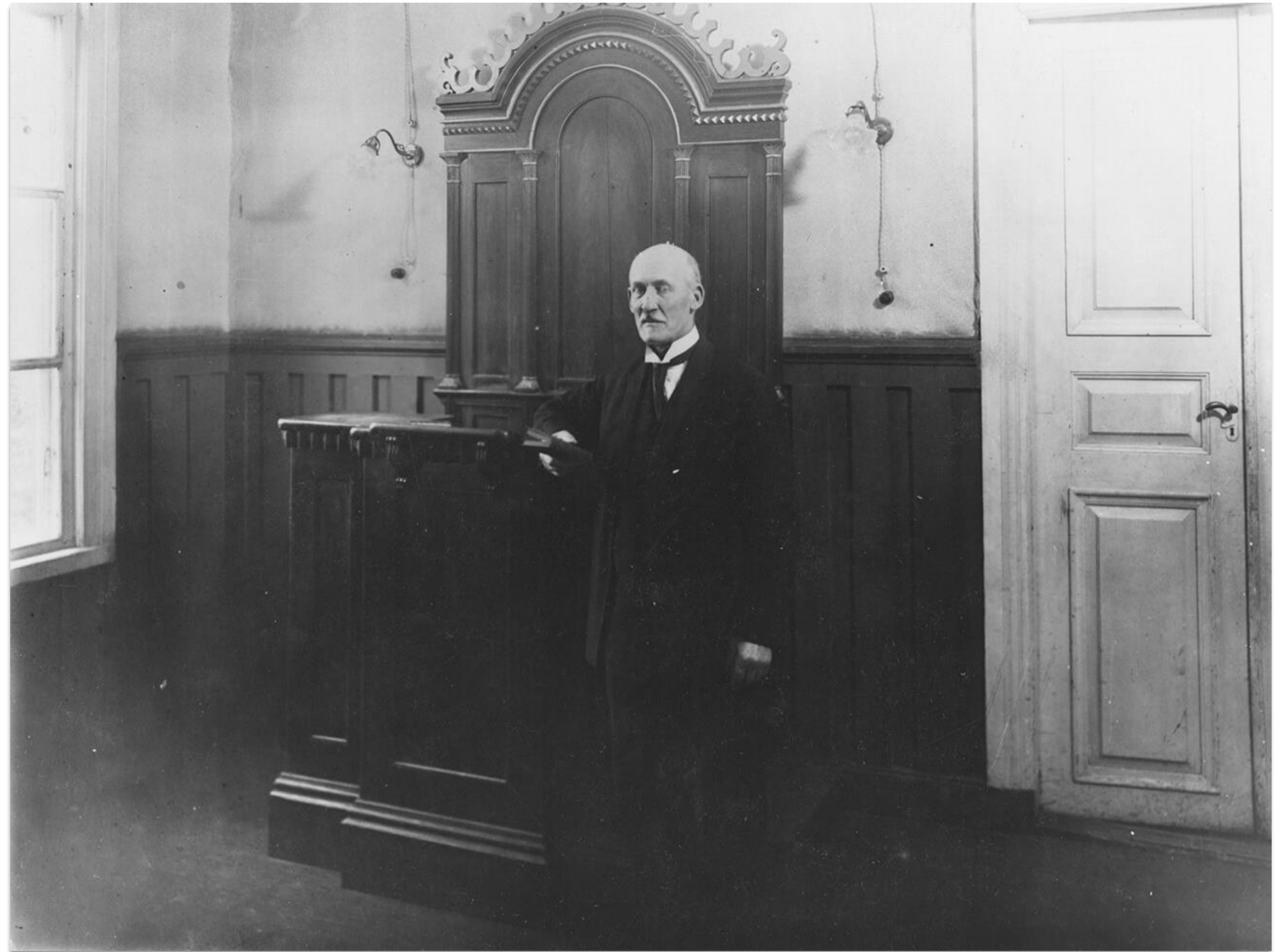
- BLF, Bibliografiskt lexikon för Finland, <http://www.blf.fi/artikel.php?id=2702>
- Kartta: Nieuwe Paskaart Van de Noord-Bodem: beginnende aen de Oost Zijde van Abo tot Torne en aen de West-kant van Torne tot GafleVooght, Claes Jansz (1692) Dorian sivuilla osoitteessa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00008564> , Public domain
- Kartta: Pas-Kaart van de Geheelen Noord Bodem beginnende van Gaste en Abo, tot aan't Eynde van Tornes (1697) Dorian sivuilla osoitteessa: <http://www.doria.fi/handle/10024/123155> , Public domain
- Mathesius 1734: Maantieteellinen väitöskirja Pohjanmaasta, suom. Sironen & Rossi, Oulun Yliopisto 2008
- Pyhäjoen seurakunta, Olli Luhtasela (Mathesiuksen muotokuvan valokuva)
- Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen 1843 (Mathesiuksen väitöskirja ruotsiksi)

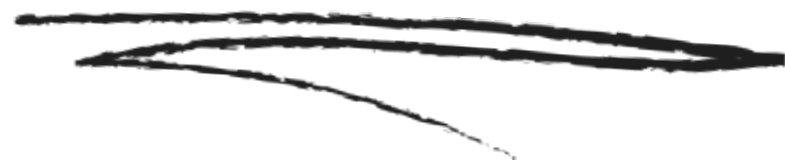
KUVAAJAT:

JOHAN
FREDRIK
SANDELIN

J.F. Sandelin. Vi Neristassbor rf, Kokkolan kotiseutuarkisto.

Kokkolan ruotsalaisen koulun rehtori **Johan Fredrik "Jukku" Sandelin** (1862–1950) oli kunnallispolitiikassa Kokkolan suomalaisten johtavia voimia 1900-luvun vaihteessa. Hän kävi oppikoulun Vaasassa, valmistui ylioppilaaksi vuonna 1881 ja suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon 1886. Vuosikymmeniä myöhemmin, 58-vuotiaana, hän suoritti teologian erotutkinnon 1920 ja sai pappisvihkimyksen samana vuonna.

Hän oli 1880-luvun lopulta lähtien ensin virkaa toimittavana ja sitten vakinaisena uskonnon, historian ja maantiedon opettajana Kokkolan ruotsalaisessa alkeiskoulussa. Vuonna 1893 hänestä tuli koulun rehtori, jossa tehtävässä hän toimi vuoteen 1925. Virkansa ohella Sandelin toimi kansakoulutarkastajana vuosina 1890–98 ja 1913–1926, minkä lisäksi hän piti kirjakauppaa kaupungissa 1912–1920.

Vuonna 1866 valmistunut, arkkitehti L.I. Lindqvistin piirtämä yläalkeiskoulu Isokadun ja Tehtaankadun kulmauksessa. Koulu paloi 1990. Vi Neristassbor rf, Kokkolan kotiseutuarkisto.

Diverse.

Gamlakarleby elementarskola

öppnas åter den 2 september kl. 9 f. m. Inträdesförhör vid skolan eger rum den 29 maj och den 31 augusti. Nya elever böra anmälas af sina föräldrar eller målsmän någon af ofvansagda dagar kl. 8 f. m. hos under-tecknad å elementarskolan. Vid anmälan inlämnas prestbevis och senast erhållna skolbetyg. Eleverna böra vara försedda med blyerstspenna och papper.

J. F. Sandelin.

Sanomalehti
Österbottningen
2.8.1901

Kokkolan Ruotsalainen Alkeiskoulu
avataan jälleen 2 p. syysk. klo 9 a. p. Sisään pääsy tutkinto tapahtuu koulussa 29 p. toukok. ja 31 p. elok. Uusia oppilaita ilmoitetaan allekirjoittaneelle alkeiskoulussa yllämainittuina päiviinä klo 8 a. p. Ilmoitettaessa tuodaan papinkirja, koulutodistus, lyijykynä ja paperia mukaan.
J. F. Sandelin.

Kokkola-lehti 13.8.1901

Sandelin omisti paljon aikaa kunnallisille luottamustoimille. Hän oli Kokkolan kaupunginvaltuuston jäsen erimittaisia ajanjaksoina 1896–1920, ja näistä hän toimi puheenjohtajana vuosina 1910–1920. Hän kuului myös mm. köyhäinlaitoslautakuntaan sekä kansakoulun, Libeckin sairaalan, K.H.Renlundin museon ja käsityöläiskoulun johtokuntiin sekä moneen kunnalliseen toimikuntaan, kuten esimerkiksi asemakaavatoimikuntaan. Hänen historiantuntemuksellaan lienee ollut vaikutusta siihen, että kaupungin historian monet merkkihenkilöt saivat nimikkokatunsa: Chydenius, Falander, Roos, Renlund, Libeck jne.

Ruotsia äidinkielenään puhunut Sandelin asennoitui poikkeuksellisen myötämielisesti kaupungin kaksikielistymiseen ja suomalaismielisiin hankkeisiin. Hän olikin paikkakunnan nuorsuomalaisien johtavia voimia ja Kokkolan Suomalaiset -seuran perustajajäseniä ja puheenjohtaja.

Sandelin oli mukana puuhaamassa sekä Kokkolan suomenkielisen kansakoulun että Kokkolan suomalaisen yhteiskoulun perustamista. Hän myös tuki vahvasti Pohjanpalojen hanketta Ykspihlajan koulu perustettaessa.

Svensk och finsk
litteratur,
skrivtillbehör,
kontorsutensilier,
fotografartiklar,
parfymer m. m., m. m. |
Sandelins Bokhandel.

Sanomalehti Österbottningen
26.11.1918

Myytävänä.
Suomalaista ja ruotsalaista
Kirjallisuutta
.....
Kirjoitustarpeita,
Konttoritarpeita,
Valokuvaustarpeita,
Parfyymeja y. m. y. m.
Sandelinin Kirjakaupassa.

Rehtori J.F.Sandelinin kirjakaupan mainos. Kokkolan Uutiset 4.1.1917.

Kaupunginvaltuuston 40-vuotisen toiminnan kunniaksi Sandelinilta tilattiin kaupungin historian perusteokseksi muodostunut katsaus kaupungin historiaan ”*Gamlakarleby stads historia 1879-1919*”. Kaupungin 300-vuotisjuhlan kynnyksellä julkaistua historiateosta ei kirjoittajansa suomalaissympatioista huolimatta koskaan suomennettu.

Sandelin muutti pois Kokkolasta vuonna 1926, ensin hoitamaan uskonnon ja filosofian vanhemman lehtorin virkaa Porvooseen ja pari vuotta myöhemmin sieltä Ahvenanmaalle Getan kirkkoherraksi. Ahvenanmaan lääninrovasti hänestä tuli 1936 ja hänen kerrotaan hoitaneen kirkollisia toimituksia vielä 85-vuotiaana, silloin tiettävästi maan vanhimpana pappina.

Lähteet:

- Kokkola-lehti 13.8.1901, Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot
- Kokkolan Uutiset 4.1.1917, Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot
- Märkesmän och -kvinnor i Karlebynejden
- Pulakka, Pentti (toim.) 1995: Keskipohjalaisia elämäkertoja
- Sanomalehti Österbottningen 2.8.1901 ja 26.11.1918, Kansalliskirjaston digitaaliarkisto
- Vi Neristassbor rf, Kokkolan kotiseutuarkisto

